

УДК: 332.025:504.03

Л.В. Кривенко

Соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку

У роботі проведено аналіз існуючих інструментів забезпечення сталого розвитку, що дало можливість виявити необхідність детального вивчення соціально-економічних інструментів та визначити перспективні та пріоритетні напрямки їх розвитку.

Ключові слова: інструменти, соціально-економічні інструменти, інструментальне забезпечення, сталий розвиток.

Вступ

Соціально-економічне становище сучасної України вимагає від наукової спільноти розроблення нових та удосконалення існуючих інструментів для забезпечення сталого розвитку держави та його стимулювання. На даний момент науковою спільнотою було розроблено чимало інструментів, зокрема, адміністративних, ринкових, еколого-економічних, які використовуються для досягнення цілей держави в цілому або її регіонів в інтересах сталого розвитку. Відсутність динамічного розвитку соціальної та економічної сфери життєдіяльності суспільства обумовлює необхідність поглибленого аналізу соціально-економічних інструментів забезпечення сталого розвитку та актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій

Основні аспекти даної проблематики ґрунтуються на наукових працях та розробках таких вітчизняних вчених, як О.Ф. Балацький, Б.В. Буркинський, О.О. Веклич, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, Л.Г. Мельник, Н.В. Пахомова, І.М. Сиякевич та ін.

Метою даної роботи є проведення теоретичного аналізу існуючих інструментів забезпечення (стимулювання) сталого розвитку та визначення пріоритетних напрямків удосконалення соціально-економічних інструментів.

Викладення основного матеріалу

Під інструментальним забезпеченням сталого розвитку регіональних економічних систем розуміється взаємозалежна сукупність засобів, за допомогою яких досягаються пріоритетні цілі сталого розвитку: закріплення результатів кожного циклу відтворення, забезпечення ефективного взаємозв'язку між фінансовими ринками та ринками реального сектора території; відтворення системної якості зв'язків елементів регіональної системи та її здатності до подальшого саморозвитку [1]. Проведемо теоретичний аналіз існуючих інструментів забезпечення сталого розвитку.

У роботі [2] до інструментів забезпечення сталого розвитку відносять:

– адміністративні: прямого впливу (нормативно-правове забезпечення, державні та регіональні стратегії розвитку, цільові програми та інші інструменти державної політики, екологічні збори та платежі, стимулювання та підтримка екологічного підприємництва, фінансування природоохоронних заходів та програм та інші);

Кривенко Лариса Володимирівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми.

© Л.В. Кривенко, 2011

опосередкованого впливу (екологічний менеджмент, екоаудит, екстрахування, екомаркування та сертифікація, екологічна експертиза, екологічна освіта та виховання, раціональне природокористування та інші);

– ринкові: методи конкуренції, екологічно орієнтовані товари та послуги, екологічний маркетинг, екологічно орієнтований попит та культура споживання, екологічно орієнтоване підприємництво та інші.

В роботі [3] автор стверджує, що основними інструментами управління економіко-екологічною безпекою є:

1. Адміністративні інструменти:

– важелі примусу: екологічна експертиза; нормативи зниження рівня викидів та скидів; адміністративна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність при невиконанні вимог нормативів;

– інструменти матеріального стимулювання та підтримки: інструменти, пов'язані з природоохоронною діяльністю держави; пряме і непряме державне стимулювання підприємств; багатофункціональна система з елементами взаємостимулювання і взаємофінансування (перерозподільні системи, порядок передачі дозволу на забруднення);

2. Економічні інструменти:

– допоміжні засоби: стандарти і норми, орієнтири граничних концентрацій і викидів; зонування територій, плата за землекористування; відповідальність при правопорушеннях екологічного характеру, нанесення збитку в результаті забруднення навколишнього середовища;

– асоційовані засоби: адміністративні податки; фондотворчі податки і платежі (на тимчасовій основі); порядок обов'язкового страхування екологічних ризиків);

– важелі економічного стимулювання (цінове регулювання): цінова диференціація; податки на продукти та вироби; заставні системи.

І.М. Синякевич [4] виокремлює правові, економічні, адміністративні та соціально-психологічні інструменти екополітики.

Н.В. Пахомова [5] дещо розширює зміст та сутність інструментів та виділяє адміністративно-контрольні, економічні (ринковоорієнтовані та фінансово-кредитні) інструменти та інструменти морально-етичного впливу та переконання.

Розглянемо більш детально економічні інструменти сталого розвитку.

За Л.Г. Мельником [6] існують три взаємопов'язані та взаємообумовлені групи економічних інструментів:

– ціни ресурсів, тобто кількість благ (зокрема, грошей, товарів, послуг), які повинні сплатити економічний суб'єкт за право користування певним товаром (природним ресурсом/благом, предметом, послугою) або володіння ним;

– економічні вигоди, тобто додатковий дохід (прибуток) або отримання певних переваг, які можуть бути втілені в додатковий дохід (прибуток);

– перерозподільні платежі/виплати, тобто система вилучення частини доходів в одних економічних суб'єктів з метою передачі іншим економічним суб'єктам.

На відміну від економічних інструментів, еколого-економічні інструменти диференціюються за чотирма основними групами:

– адміністративний перерозподіл засобів (головним чином штрафи, субсидії);

– фінансові трансферти (податки, кредити, виплати, платежі, ін.);

– вільні ринкові механізми перерозподілу засобів (торгівля правами на викиди, зелена торгівля та ін.);

– сприяння на ринку (нагородження спеціальними знаками, безкоштовна реклама

та ін.).

У роботі [7] автор відносить до фінансово-економічних інструментів: прями платежі за забруднення понад встановлені ліміти, екоподатки, ринкові механізми, ресурсні платежі тощо. Також в даній роботі визначено інструменти стимулюючого впливу на сталий розвиток регіонів, до яких відносяться: податки та платежі; інновації та технології; інвестиції (державні та прями іноземні); кредити, позики, гранти; бюджетні інструменти (субсидії, дотації).

Визначенню перспективних фінансових інструментів стимулювання сталого розвитку регіону присвячено роботу [8]. До них належать:

- податкові інструменти стимулювання сталого розвитку (податковий науковий кредит, податковий інвестиційний кредит, податкові преференції для наукоємних та екологоорієнтованих підприємств регіону);
- трансфертні інструменти стимулювання сталого розвитку регіону (пряма дотація місцевим бюджетам на природоохоронні заходи і регіональну політику ресурсоспоживання, пряма дотація регіонам, що змушені притримувати промисловий розвиток);
- інвестиційно-інноваційні інструменти стимулювання сталого розвитку регіону (інноваційне інвестування регіональної науки та технологій, інновації на відновлення первісних якостей використаних ресурсів регіону).

Проведений аналіз (табл. 1) дозволив виявити, що в більшості праць недостатньо відображено роль соціальних інструментів в забезпеченні сталого розвитку. Проте, саме даний вид інструментів значно впливає на сталий розвиток адже соціальні інструменти орієнтовані на підвищення екологічної культури і досягнення суспільного консенсусу щодо питань природокористування, та можуть бути представлені інструментами морально-етичного впливу й переконання, до яких відносять освіту і виховання, доступність інформації, суспільний тиск, переговорні процеси й добровільні екологічні погодження та виступають безперечним доповненням до груп адміністративно-контрольних, правових та економічних інструментів [9].

Перспективними напрямками розвитку соціальних інструментів, на нашу думку, можуть бути соціальна мобілізація та соціальна звітність. Під соціальною мобілізацією розуміють процес, за допомогою якого місцеві спільноти спільно виявляють пріоритетні проблеми, аналізують їх причини та наслідки, визначають свої сильні і слабкі сторони, зовнішні можливості та загрози, проводять оцінку наявних і необхідних ресурсів, приймають рішення щодо їх ефективного використання та місцевого розвитку в цілому. В роботі [10] автор визначає соціальну мобілізацію, як інструмент сталого розвитку.

У роботі [11] дослідники обґрунтовують звітність соціального та екологічного характеру суб'єктів господарювання як один із інструментів сталого розвитку, критикують існуючі підходи до назви даного типу звітності та пропонують вживати поняття «звітність про соціальну та екологічну результативність діяльності суб'єктів господарювання».

Стосовно економічних інструментів, то на думку [12] пріоритетними напрямками розвитку економічних інструментів управління є удосконалення системи екологічних податків і платежів, програмно-цільового методу фінансування, пільгового банківського кредитування, стимулювання екологічного підприємництва. А центральною ланкою економічного механізму природоохоронного управління є платежі за природні ресурси і забруднення навколишнього середовища.

Таблиця 1 – Інструменти забезпечення сталого розвитку

Автор, джерело	Вид інструментів	Групи інструментів
Л.Г. Мельник [6]	Економічні	Ціни ресурсів, економічні вигоди, перерозподільні платежі/виплати
	Еколого-економічні	Адміністративний перерозподіл засобів, фінансові трансферти, вільні ринкові механізми перерозподілу засобів, сприяння на ринку
Н.В. Пахомова [5]	Адміністративно-контрольні	Екологічне законодавство, екологічний моніторинг, екологічні стандарти і нормативи, екологічна сертифікація та інші.
	Економічні (ринковоорієнтовані та фінансово-кредитні)	Природно-ресурсні платежі, платежі за забруднення довкілля, екологічні податки, страхування екологічних ризиків та інші
	Морально-етичного впливу та переконання	Освіта й виховання, навчання, переговорні процеси та інші
І.М. Сиякевич [4]	Правові	Конституція, закони, постанова та інші
	Економічні	Трактування див. Н.В. Пахомова
	Адміністративні	
	Соціально-психологічні	
Ю.М. Мельник [2]	Адміністративні	Прямого впливу, опосередкованого впливу
	Ринкові	Методи конкуренції, екологічно орієнтовані товари та послуги, екологічний маркетинг, екологічно орієнтований попит та культура споживання, екологічно орієнтоване підприємництво
В.І. Срібний [3]	Адміністративні	Важелі примусу, інструменти матеріального стимулювання та підтримки
	Економічні	Допоміжні засоби, асоційовані засоби, важелі економічного стимулювання
В.Г. Поліщук [7]	Фінансово-економічні	Прямі платежі за забруднення понад встановлені ліміти, екоподатки, ринкові механізми, ресурсні платежі
	Стимулюючого впливу на сталий розвиток	Податки та платежі; інновації та технології; інвестиції (державні та прямі іноземні); кредити, позики, гранти; бюджетні інструменти (субсидії, дотації)
Ю.М. Барський, В.Г. Поліщук [8]	Фінансові	Податкові, трансфертні, інвестиційно-інноваційні

Висновки

Результатом дослідження є теоретичний аналіз існуючих інструментів забезпечення сталого розвитку, зокрема: адміністративних, правових, ринкових, еколого-економічних, соціально-психологічних та інших. Було встановлено необхідність поглибленого вивчення соціально-економічних інструментів і визначено перспективні та пріоритетні напрямки розвитку соціально-економічних інструментів в контексті сталого розвитку.

1. *Строгонова Е. И.* Инструменты устойчивого развития региональных экономических систем современной России (на материалах Краснодарского края) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности)» / Е. И. Строгонова. – Майкоп, 2010. – 152 с.
2. *Мельник Ю. М.* Адміністративні та ринкові інструменти забезпечення сталого розвитку регіону / Ю. М. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Випуск 19.15. – С. 71–72.
3. *Срибный В. И.* Экономические инструменты обеспечения экономико-экологической безопасности / В. И. Срибный // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 140. – С. 103.
4. *Синякевич І.В.* Інструменти екополітики / І. В. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 183 с.
5. *Пахомова Н.В.* Экологический менеджмент / Н. В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – Спб. : Питер, 2003. – 544 с.
6. *Мельник Л.Г.* Экономика развития : монография / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 662 с.
7. *Поліщук В. Г.* Політика стимулювання сталого розвитку регіонів у контексті забезпечення євроінтеграційних процесів України / В. Г. Поліщук // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2009. – Випуск 6 (23), Ч. 2. – С. 4–6.
8. *Барський Ю. М.* Фінансові інструменти стимулювання сталого розвитку регіону / Ю. М. Барський, В. Г. Поліщук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2010. – Випуск 7 (25), Ч. 4. – С. 7–9.
9. *Храброва Н. І.* Механізм регулювання системи екологічних відносин / Н. І. Храброва // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2010. – Випуск 7 (26), Ч. 3. – С. 281, 283.
10. *Коростелева Н. Н.* Социальная мобилизация как инструмент устойчивого развития в условиях глобализации : На материалах Кыргызской Республики : автореф. дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Н. Н. Коростелева. – Бишкек, 2006. – 196 с.
11. *Дикий А. П.* Соціальне звітування суб'єктів господарювання як інструмент забезпечення сталого розвитку / А. П. Дикий, Д. О. Грицишен // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 1. – С. 132–141.
12. *Стародубцев С. Е.* Совершенствование государственных механизмов управления инновационно-инвестиционной деятельностью в экологической сфере урбанизированных территорий / С. Е. Стародубцев // Серія «Державне управління»: збірник наукових праць Донецького державного університету управління. – 2010. – Вип. 148. – С. 3.

Отримано 11.04.2011 р.

Л.В. Кривенко

Социально-экономические инструменты обеспечения устойчивого развития

В работе проведен анализ существующих инструментов обеспечения устойчивого развития, что позволило выявить необходимость детального изучения социально-экономических инструментов и определить перспективные и приоритетные направления их развития.

Ключевые слова: инструменты, социально-экономические инструменты, инструментальное обеспечение, устойчивое развитие.

L. V. Kryvenko

Socio-economic tools for sustainable development

This paper presents the analysis of existing tools for sustainable development, which made it possible to identify the need for detailed study of the socio-economic instruments and determine perspective and priorities of their development.

Keywords: tools, socio-economic tools, tool support, sustainable development.